

УДК: УДК 94:378.674.5(477.83-25)“1940/1960”

**ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОЇ АДАПТАЦІЇ МИТЦІВ ЛЬВІВСЬКОГО  
ДЕРЖАВНОГО ІНСТИТУТУ ПРИКЛАДНОГО І  
ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ТОТАЛІТАРИЗМУ  
(40–60-ті рр. ХХ ст.)**

Ольга ІГНАТЕНКО

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Висвітлюються маловідомі сторінки творчих шляхів львівських митців на тлі тоталітарної доби, проблеми їх творчої адаптації в умовах політичного диктату компартійної влади. У статті використано одну з базових наукових методик, яка полягає в зіставленні та інтерпретації фактів різного походження: спогадів митців-очевидців повоєнних подій, представників цієї доби з даними протоколів бюро і зборів компартійної організації ЛДППДМ у 40–60-і рр. ХХ ст. з метою запровадження їх до наукового обігу.

*Ключові слова:* тоталітаризм, спогади митців-очевидців, партійна організація ЛДППДМ.

Із перших днів вступу Червоної армії у вересні 1939 р. на територію Західної України, яку приєднано до Української РСР і долучено до складу СРСР, розпочався процес “радянзації”, що включав уніфікацію суспільно-політичного життя відповідно до радянського зразка, встановлення однопартійної політичної системи з монополією компартії на державну владу й особливими функціями каральних органів. Уніфікувалася також система загальної освіти і виховання; запроваджувалося обов’язкове вивчення російської мови<sup>1</sup>. Проте в інтелектуальних колах ще залишалися спогади про події міжвоєнної доби і Асоціацію незалежних українських митців (АНУМ) та Artes, про такі резонансні культурні явища, як журнали “Мистецтво”, “Комар”, газети “Діло”, “Новий Час”, “Wiek Nowy”, “Назустріч”, вистави єврейських театральних труп, естрадні твори популярних виконавців тощо<sup>2</sup>. Однак під кличем “боротьби з націоналізмом” нова тоталітарна влада винищувала все, що виходило за провінційний рівень, визначений комуністичною Москвою для України. Знищено творчі об’єднання літераторів, митців, запроваджено одержавлені “творчі” спілки. Ліквідовано Українську Греко-Католицьку Церкву<sup>3</sup>.

Суспільно-політичну ситуацію повоєнного Львова досліджували історики Я. Дашкевич, І. Патер, Ю. Зайцев, О. Луцький, К. Кондратюк, Р. Генега, В. Бадяк та ін., які проаналізували великий масив архівних документів у конкретному історичному розвитку; мистецтвознавці Р. Яців, О. Голубець, Р. Шмагало, Б. Горинь показали, як на такому складному ідейно-політичному тлі функціонувало мистецьке життя “радянського” Львова, зокрема Львівського інституту прикладного і декоративного мистецтва (ЛДППДМ, далі Інституту),

нині Львівської національної академії мистецтв (ЛНАМ). Історія вишу частково висвітлена у публікаціях повоєнної преси “Літературної газети”, “Ленінської зірки” (“Звернення до всіх працівників літератури і мистецтва” й інші), журналі “Жовтень” (повідомлення про місцеві і пересувні виставки, святкування 100-річчя з дня народження І. Франка (№ 10, 1956 р.), рецензії (В. Манастирського про книгу І. Сенів, присвячену О. Кульчицькій, Декаду українського мистецтва, відкриття пам’ятників, інше). Засоби масової інформації були рупором офіційної комуністичної пропаганди із завданням створення єдиного прокомуністичного шаблону мислення. Зокрема, викладач ЛДПДМ О. Чарновський у статті “Митці повоєнного Львова” (Жовтень, 1956 р.) писав: “Львівські художники з 1939 р. з захопленням зустріли радянську владу, відображали її на своїх полотнах і в скульптурних композиціях. Однак створити повноцінні художні твори було під силу майстрам старшого покоління озброєних реалістичним методом творчості “О. Кульчицькій та А. Манастирському та ін.”<sup>4</sup>. Суспільно-політичне підґрунтя мистецького життя краю подано в монографіях Д.Кривавича<sup>5</sup> і Б. Гориня про І. Северу<sup>6</sup>, В. Овсійчука про Д. Довбошинського<sup>7</sup>, Р. Яціва про Е. Миська<sup>8</sup>, тритомній “Історії Львова”<sup>9</sup>. Видано також мемуари І. Гуторова<sup>10</sup>, а також М. Чалого<sup>11</sup>. Перші роки ЛНАМ реконструював В. Бадяк<sup>12</sup>. Цінним є збірник документів і матеріалів “Культурне життя в Україні”<sup>13</sup>.

Метою статті є аналіз ідейно-виховної роботи викладачів ЛДПДМ тоталітарної доби й проблеми їх творчої адаптації за матеріалами спогадів очевидців та архівними документами Державного архіву Львівської області (ДАЛО). Йдеться про листи, інформації, повідомлення владних структур; документи фонду № 1838 “ партійної організації ЛДПДМ, який здано до архіву Львівського ОК КП України – протоколи відкритих та закритих засідань партбюро і партійних зборів Інституту (від 1946 до 1981 рр. Щоправда, за 1947 р. є тільки протоколи партзборів, а документи за 1957 р. відсутні)<sup>14</sup>.

Реалії суспільно-політичного життя повоєнного Львова можемо відтворити за документами місцевої влади. Зокрема, в листі Сталіну (від 22 серпня 1944 р.) написаному на міських зборах працівників культури, науки і мистецтва Львова, відзначено: “Німці душили нашу національну культуру і мистецтво... Ми вчені м. Львова, проклинаємо підлих зрадників українського народу і іудів кубійовичів, паньківських, бендер, які продають свою батьківщину і культуру німецькому фашизму. Перші слова подяки і любові ми шлемо Вам, за визволення наше з ярма німецької окупації”<sup>15</sup>. Натомість, упродовж 1941–1944 р. німецька й українська преса (зокрема “Львівські вісті”) регулярно писала про наслідки енкаведистського терору у Львові в 1940–1941 рр. До місць розстрілів українців у Львові та інших міст у червні 1941 р. запрошували кореспондентів зі Швеції, Португалії, Швейцарії, США, представників Міжнародного Червоного Хреста. Гітлерівська пропаганда не без успіху показувала на цьому тлі німецьку армію як визволительку від кривавого сталінського режиму: “Вояки Адольфа Гітлера визволили Вас з-під системи морду, терору і культурної ганьби...”<sup>16</sup>. Фрагмент

складної доби пригадав В. Овсійчук: “Літом 1943 р. ми з братом і батьком були в хаті, бігала сестричка. В хату зайшли три німці і звеліли сестричці покликати “мутер”. Нас поставили в ряд і націлили автомати. Хвилину, як вічність, смерть “дивилася нам у очі”, ми чекали... Вони, розважаючись, сказали, що прийдуть за півгодини, але не повернулися...”<sup>17</sup>. Зазначимо, в німецьких концентраційних таборах та промисловості, від бомб союзників, загинула тільки невелика частина українців у порівнянні з радянськими ГУЛАГами<sup>18</sup>.

Отож, влітку 1944 р. компартійна влада відновила політику радянзації, яка характеризувалася уніфікацією суспільно-політичного і культурно-освітнього життя, закриттям низки українських громадських культурних закладів, що діяли в роки нацистської окупації. Натомість, 12 грудня 1944 р. у Львові відкрито Вечірній Університет марксизму-ленінізму. У зверненні секретаря Львівського обкому КП(б)У з пропаганди І.Мазепи до секретаря ЦК КП(б)У з пропаганди К. Литвина стверджено: “Не дивлячись на п’ятимісячний строк питання про фінансування Університету не розв’язано... Львівський обком КП(б)У просить негайно ліквідувати заборгованість по зарплатні”<sup>19</sup>. Розпочалося примусове вивчення інтелігенцією історії КПРС, а кафедрам марксизму-ленінізму відводилася пріоритетна навчальна і виховна роль<sup>20</sup>.

Політичні трансформації зафіксовані у повідомленнях, на кшталт, “Про реакцію населення Львова на смерть президента США – Франкліна Рузвельта” (1945), які скеровували М. Хрущову представники місцевої влади: “Всі співчували та боялись змін у відносинах між Америкою і Радянським Союзом. Існував і ряд ворожих висловлювань: письменник С.Городецький заявив: “Якщо помирає керівник в радянській державі, його заміщує інший з такою ж ідеологією, від єдиної політичної партії, але в Америці партії і течії різні. Не виключено, що після смерті Рузвельта її очолить якийсь діяч реакційної партії і політика Америки зміниться на користь фашизму”<sup>21</sup>. У документах Львівського обласного відділу в справах мистецтв декларували радянські гасла, приміром в “Підсумку роботи мистецьких закладів Львівської області за 1948 р.” “Партія Леніна-Сталіна на чолі з найкращим другом трудящих всесвіту Великим Сталіним в 1939 р. здійснила мрію українського народу про воз’єднання споконвічних українських земель в єдину державу...”<sup>22</sup>. Популяризували й доповіді, зокрема “Українсько-німецькі націоналісти – найлютіші вороги українського народу”, де катом українського народу називали діяча УНР, одного з провідників ОУН Є. Коновальця і т. п.<sup>23</sup>. У “Короткому звіті про розвиток мистецтва за звітний період 1944–1947 рр. у м. Львові і області” підкреслено: “Після звільнення доблесною Червоною Армією Львова і області від німецьких загарбників у Львові були лише театр опери і балету та польський драматичний театр... Справжній розквіт мистецтва Львова почався 1945 р. Вже 1947 р. було п’ять театрів й 13 навчальних закладів системи мистецтва: Консерваторія, Інститут Художньої промисловості, Музучилище, Училище Художньої Промисловості, Музична 10-літка, 3 музичних семилітки, вечірня музшкола для дорослих, 2

театральні студії, балетна студія, Дитяча Художня Школа. Музеї – художньої промисловості, українського мистецтва, картинна галерея. Образотворче мистецтво розвивалося за активної участі Союзу Радянських Художників (80 членів)<sup>24</sup>. 1945 р. у зв'язку з наближенням річниці дня визволення м. Львова і Львівської області від німецько-фашиських загарбників виконком Львівської обласної ради депутатів трудящих та обком КП(б)У нагородив митців, серед них О. Кульчицьку, О. Куриласа, І. Свенціцького<sup>25</sup>.

Натомість в академіях і університетах відбувалися кадрові чистки. Кращих науковців переманювали або переводили до Росії<sup>26</sup>. Затверджені заходи національної політики СРСР передбачали переселення сотень тисяч українців з території Польщі у Львівську область і до Львова, а поляків – з України до Польщі. Попри численні репресії та залякування радянська влада наголошувала на добровільності переїзду зі Львова до Польщі. Важливе значення приділялося функціонуванню українських культурно-освітніх установ у Львові та області. Символом українізації міста стало відновлення діяльності Львівського університету імені І.Франка, а спроби польських професорів задекларувати польськість університету швидко звели нанівець<sup>27</sup>. Львів перестав бути потужним осередком польської культури і мистецтва. Щоправда, певний час у місті працювали – Ю. Кратохвиля-Відемська, Г. Розмус і інші. До сибірських таборів вивезли П. Головатого, І. Іванця, З. Кецала, Я. Музику, В. Свенціцьку й інших. Єврейські художники, як правило, не декларували своєї національності.

З відновленням радянської влади у Львові на важливі керівні посади призначали насамперед працівників, які прибули зі східних областей України та інших республік. На керівну партійну, радянську, комсомольську і профспілкову роботу часто скеровували або малограмотних осіб, або випадкових людей, що крім сталінської школи “керівництва”, не мали спеціальної освіти<sup>28</sup>. 1946 р. росіяни й євреї становили понад 37% керівників установ та підприємств міста, а в 1949 р. – більше 60%<sup>29</sup>.

Заснування ЛДППДМ – вишу радянського типу було одним з трьох основних напрямків процесу тотального впровадження у сфери мистецтва Галичини “методу соціалістичного реалізму”. Директором призначено “східняка”, колишнього офіцера Г. Леонова. Перший набір в Інститут становив 60 осіб<sup>30</sup>. Контроль за впровадженням соцреалізму покладався на партійне бюро, партзбори та кафедру марксизму-ленінізму Інституту. Так, у протоколі № 8, від 23 квітня 1948 р. загальних відкритих партзборів Інституту третім питанням денним слухали звіт завідувача кафедри марксизму-ленінізму Г. Полубічка. Він зазначив, що кафедра за період його керівництва (з вересня 1947 р.) покращила свою роботу: “Лекції з основ марксизму-ленінізму відбувалися на високому ідейно-політичному рівні, пов'язувалися зі сучасністю; запровадженням додаткових занять ліквідували відставання у вивченні програми; зріс інтерес до основ марксизму-ленінізму, покращилось відвідування занять. Більшість студентів добре готувалися до семінарів, виступали”. Далі характеризував стисло:

“Організували кабінет марксизму-ленінізму, проводили виставки, консультації, теоретичні конференції (“100-ліття Маніфесту Комуністичної партії”) для студентів. Викладачі незадовільно відвідували вечірній університет марксизма-ленінізму. Зразком відвідування і успішності мають стати комуністи і комсомольці інститута”. Г. Полубічко просив допомогти кафедрі в оснащенні кабінету марксизму-ленінізму високоякісними портретами, діаграмами, організувати групу агітаторів (5–7 осіб) і скаржився, що бібліотека Інституту не достатньо забезпечена відповідною літературою. В цілому роботу даної кафедри партзбори Інституту визнали задовільною, Г. Полубічку запропонували усунути недоліки<sup>31</sup>.

Згодом з аналогічною похвалою у свій адрес виступив і з доповіддю секретар первинної парторганізації Інституту і Львівського училища прикладного і декоративного мистецтва А. Бахматов (“Про роботу парторганізації за період з грудня 1947 р. до листопада 1948 р.”). Резолюцією парторганізація підтвердила позитивну роботу А. Бахматова й не забула похвалити власну: “Організовано політичне навчання викладачів, студентів, техперсоналу шляхом систематичних занять гуртків, проведенням лекцій, конференцій, самостійної роботи... Парторганізація та А. Бахматов надавали допомогу дирекції Інституту і Училища у багатьох питаннях”. Зауважили й недоліки у викладанні “головної дисципліни”: “Не охопили усіх викладачів Інституту і Училища, навіть із членів та кандидатів партії; незадовільним було відвідування вечірнього університету марксизму-ленінізму, гуртків; не долучили до активної участі у громадському житті Інституту ряд викладачів з місцевої інтелігенції, і вони не вивчали “нашої ідеології” (І. Северу, М. Федюка, Є. Нагірного); серед професорсько-викладацького складу не викоренили елементів формалізму та “низькопоклонства” перед буржуазною культурою; “слабо проводили роботу серед жінок Інституту і Училища”; допустили випадки не виконання партійних доручень, запізнь, пропусків партзборів окремими комуністами. Назвали все “результатом не дисциплінованого контролю з боку А. Бахматова”, але в підсумку визнали “політичну лінію – правильною”<sup>32</sup>.

Важливу роль у радянських органах відводили звітам, які часто містили суперечливу інформацію. Так, у “Планах і звітах про роботу Львівського обласного відділу в справах Мистецтв за IV-й квартал 1951 р.” звітували: “Підготовку до нового 1951–1952 рр. провели краще, ніж торік. Приміщення навчальних закладів відремонтували, а в ЛДППДМ – розширили. Обладнали нові аудиторії, майстерні. Науково-виховну роботу скерували на підвищення ідейного рівня викладачів і діяльності навчальних закладів “у світлі статей газети “Правда” з ідеологічних питань” (йшлося про збільшення кількості лекцій і доповідей на політичні, загальноосвітні, спеціальні теми)”<sup>33</sup>. Далі продовжили: “Інститут (ЛДППДМ) перевантажений викладачами і студентами, бо приміщення мале. Надіслані з Києва навчальні плани не відповідали профілю Інституту. Не дбайливо комплектували викладацькі кадри, відсутня педагогічна система у викладанні живопису, рисунку, композиції”. Незадовільною визнали науково-

дослідну роботу: “Теми сучасників відірвані від сучасності, підбиралися формально й існували лише у планах; не вийшло жодної монографії, підручника, навіть, реферату з українського радянського мистецтва. Маючи республіканське підпорядкування Інститут не звітував перед обласним відділом мистецтв посилаючись на Київ, тоді як Київ посилався на обласний відділ мистецтв. Директор Інституту Г. Леонов двічі їздив у Київ у “творчі відрядження”, та нічого істотного не зробив”<sup>34</sup>. Аналогічною була ситуація в Училищі прикладного і декоративного мистецтва. Згадане неодноразово обговорювали на міських зборах, нарадах обласного відділу мистецтв і мистецьких навчальних закладів<sup>35</sup>.

У I-му півріччі 1951 р. львівських художників залучили до організації Декади українського мистецтва в Москві, а в II-му “на осінню всесоюзну та обласну виставку”, яку, у зв’язку із підготовкою до Декади, так і не відкрили, а вислані твори відхилили. Відзначили умови підготовки до Декади: 1) 12-х членів Спілки скерували у творчі відрядження, а “митці, які того не потребували працювали в місті”; 2) керівники секцій, правління спілки та облвідділу мистецтва надавали консультації митцям. Перед відправленням на Декаду твори виставляли у Спілці для огляду громадськості. Із 40 творів відправлених до Києва на Декаду відібрали – 28, з яких відзначили – “Довбуш” (В. Сколоздри та М. Рябініна), “Туцувський ансамбль народної музики” (В. Манастирського), інші. В кінці 1951 р. при Спілці створили партійну організацію “направляючу силу в роботі та усуненню недоліків”, організували секцію прикладного мистецтва, “поліпшили” роботу секцій, особливо критиків. З “метою виявлення творчого росту” провели “самовідчит” чотирьох художників, що їздили в творчі відрядження, запланували “самовідчит” ще п’ятьох. Недоліками роботи Спілки визнали недостатне: 1) керівництво з боку Центрального правління в Києві; 2) слабку роботу Правління і голови Р. Турина; 3) ідейно-політичну і виховну роботи; 4) роботу окремих секцій, зокрема театральної, критиків; засудили: 5) творчий застій художників; 6) нерациональне використання відряджень, творчих допомог<sup>36</sup>.

Завдяки громадянській сміливості й самовідданості, поодинокі й стійкі у своїх переконаннях особистості зуміли протистояти потужному ідеологічному натиску<sup>37</sup>. Доріканнями місцевим викладачам наповнені документи Інституту. Зокрема, у протоколі № 10, від 18 червня 1948 р. партзборів (спільно з комсомольською організацією) первинного засідання ЛДПДМ і Училища прикладного мистецтва зазначено (Т. Димченко): “Не всі студенти вчасно підготували ескізи плакатів. Слабким було керівництво композицією викладача С. Гебус-Баранецької. Викладач повинен мати таку підготовку, щоб правильно керувати роботою студентів”<sup>38</sup>. Як відомо, у 1920–30-х рр. С. Гебус-Баранецька була активним учасником художньо-виставкового життя Галичини<sup>39</sup>.

Контроль компартійною владою мистців та умов їх праці тривав і в наступні роки. Так, у протоколі № 20 від 28 квітня 1952 р. партійних зборів Інституту відзначено обговорення передової статті у газетах “Вільна Україна” (від 27 квітня 1952 р.) і “Львівська правда” (від 23 квітня 1952 р.) “Немає турботи про

студентів-дипломників”. Завідувач кафедри марксизму-ленінізму Г. Полубічко визнав: “В Інституті холодно, приміщення не пристосовані для занять, а викладачі не склали індивідуальних планів для дипломників. Газета “Вільна Україна” правильно висвітлює слабкість нашої ідейно-політичної роботи”<sup>40</sup>. Звітував на засіданні й викладач В. Беляєв: “В групі читав інформації – “СРСР у боротьбі за мир”, “Радянський суд – найдемократичніший у світі” (з блокнота агітатора), газети, але плану роботи не мав”. Партприкріплений до графічного факультету (прізвище не читабельне) зазначив: “В групі вивчали доповідь Л. Берії про 34-і роковини Великої Соціалістичної революції, провели бесіди про 15-річчя Сталінської конституції та культпохід у кіно “Т. Шевченко”<sup>41</sup>. Коли заслухали доповідь “Про рішення Львівського ОК КП(б)У “Про ідеологічні виродження в роботі Львівського державного університету” (інф. т. Пантелєєв) Обком виявив недоліки: “Слабо викривались дії українських націоналістів... Кафедра марксизма-ленінізму не перебудувала своєї роботи, відсутні взаємовідвідини лекцій викладачами. До виступу на вечері присвяченому зустрічі Нового року т. Полубічко не підготувався, не підкреслив ролі нашої партії, увагу аудиторії сконцентрував на якомусь мільярдерові, не відзначив ролі Сталіна в справі індустріалізації Львова, Львівської області”. Викладач Шпиганович додав: “У нас ряд студентів були викриті як вороги самими студентами”. Постановою партзбори рекомендували посилити редакційні колегиї комуністами, бо “в художньому інституті газети повинні бути зразковими”<sup>42</sup>.

Водночас компартійна влада критикувала Львівський союз художників: “Не забезпечив минулих обласних республіканських і Всесоюзних виставок жодним тематичним твором, відзначеним урядом. Навряд чи був хоч один Обласний Союз художників в СРСР, з колективом у 50 осіб, де було б таке. Твори львівських художників – членів Союзу (крім О.Кульчицької) приймалися на виставки з “натяжками і скидками на перебудову” і “вселяли тривогу” за участь у виставці українського мистецтва в Москві (1951 р.). Спілка потребує допомоги з боку Центрального Правління Союзу Радянських Художників України і Оргкомітету консультаціями провідних майстрів радянського мистецтва з приводу майстерень наших художників, питань композиції, образу, кольорової гами, перспективи і т. п.”<sup>43</sup>. За необхідне вважали активнішу участь Міськкому і Райкому КП(б)У в житті закладів мистецтва<sup>44</sup>.

Аналогічні компартійні постулати звучали у “Звіті партійного бюро парторганізації ЛДПДМ про роботу партійної організації за період червень 1952 – вересень 1953 рр.”, де зазначали: “Виходячи із вказівок XIX з’їзду партії ідеологічна робота – першочерговий обов’язок партії, її недооцінка завдасть не виправної шкоди інтересам партії та держави”. Парторганізація Інституту наполягала на підвищенні рівня ідейно-виховної роботи серед викладацького складу, студентів і адміністративно-технічного персоналу Інституту. Основну роботу проводили по лінії партійної просвіти<sup>45</sup>. Звітували й про систематичний контроль навчання викладачів вечірнього університету марксизму-ленінізму:

“Викладачі до навчання відносилися серйозно. Екзамени здали на “відмінно” і “добре”, особливо слухачі I-го курсу, а із 10 слухачів II-го курсу на “відмінно” здали політекономіку – 7 осіб, діалектичний і історичний матеріалізм – 7. На “відмінно” закінчили університет: комуніст Є. Арофікін, комсомолка Л. Штеренштейн і безпартійні т. Соболев, Л. Соболева, В. Белов, екстерн Є. Потапова”<sup>46</sup>. Кожним займалися окремо: “Р. Сильвестров був змушений призупинити навчання на II-му курсі і, дирекція університету дозволила йому відпустку на минулий рік, та вже наступного він продовжив навчання. 1952 р. М. Рябінін, Т. Порожняк і В. Руденко не здавали екзамени з одної чи кількох дисциплін, хоча партійне бюро Інституту вимагало ліквідувати заборгованість, допомагало їм лекціями, консультаціями”<sup>47</sup>. Водночас відзначили, що слухачі “справилися з задачею”. Не здав екзамени лише викладач живопису М. Ліщинер: “Не зрозумів необхідності підвищувати свій ідейно-теоретичний рівень, хоча життя, сама практика, постійно підказували це, тому більшість студентів не виконали курсового завдання. Згадали й невдачу М. Ліщинера з картиною “Первісток”. Хоча у II-у семестрі його перевели на молодші курси, все одно сумнівалися в проведенні ним занять на високому рівні вимог Інституту”. Крім того, 26 осіб навчалися самостійно, з них – 13 закінчили навчання минулого року. Партбюро призначало консультантами В.Залогіну і т. Воловика, які допомагали складати плани роботи з вивчення теорії марксизму-ленінізму (на основі матеріалів і рішень XIX з’їзду партії й праці Й. Сталіна “Економічні проблеми соціалізму в СРСР”). Згодом підсумували: “Роботу з цими викладачами організували погано, хоча вони й брали активну участь в теоретичній конференції з вивчення праці Й. Сталіна “Економічні проблеми соціалізму в СРСР”, яка відбулася на високому ідейно-теоретичному рівні”. Дорікнули й комуністу О. Сидорову: “Не виконав плану”, хоча з II-го семестру працював в Інституті лише за сумісництвом, все ж, перебував на обліку парторганізації вишу. Самостійно вивчаючим теорію марксизму-ленінізму організували читання лекцій з тематики, рекомендованої Центральним комітетом партії (9 лекцій). Організацією ідейно-політичної роботи викладацького складу “справно” керував Є. Арофікін, якому допомагали В.Белов, А.Ткаченко, Л. Штеренштейн. У даному університеті 1953 р. планувалося навчання 12 осіб і 28 – самостійно. Останнім партбюро виділило чотирьох консультантів у відповідності до ухвал ЦК КПРС “Задачі партійної просвіти в новому навчальному році”.

Партбюро організувало політичне навчання адміністративного та навчально-допоміжного персоналу Інституту, зокрема в гуртках із затвердженими програмами: I-ий вивчав “Історію партії” (I-го року навчання), II-ий – біографію Й. Сталіна<sup>48</sup>. В останньому більшість слухачів були настільки малограмотні, що не читали рекомендовану літературу. Заняття відбувалися “мляво й не цікаво”. Їх проводив В. Белов, який погано знав українську мову, а слухачі були представниками західних областей України. Гуртком з “Історії партії” (14 осіб)



керував С. Лазеба. Загалом заняття відбувалися регулярно. Однак виступів не було, бо, як зазначалося у звіті, матеріал “складний і не завжди зрозумілий”. Згідно з наказом районного комітету партії, з другої половини 1953 р. слухачі цих гуртків вивчали матеріали і рішення XX з’їзду КПРС. Програму закінчили вчасно. Не відвідував занять лише головний бухгалтер Замд, якого виключили за це з місцевому, тобто профкому. Партбюро врахувало недоліки роботи гуртків та створило нові “Поточної політики” і “Підвищення грамотності” (з обов’язковою політінформацією). Навчальний рік у мережі партосвіти закінчився вчасно, але райком своїм рішенням (1.07.1953 р.) вказав на основні недоліки роботи партбюро: 1) консультанти вчасно не склали графіків консультацій роботи з викладачами, що самостійно вивчали теорію марксизму-ленінізму, вони відбувалися “від випадку до випадку”; 2) консультації часто зводилися до перевірки конспектів, а “групових” бесід провели мало; 3) комуністи-викладачі не звітували на засіданнях партбюро і партзборів.

На тлі безперервного насадження компартійних догм погляди й вчинки місцевих викладачів істотно відрізнялися від поглядів й вчинків приїжджих. Зокрема, виступи Д. Довбошинського, призначеного завідувачем кафедри живопису на місце звинуваченого у формалізмі Р. Сельського, засвідчували турботу за студентів. У протоколі № 10 засідання партбюро парторганізації ЛДПДМ, від 14 березня 1959 р. першим питанням засідання слухали “Звіт про роботу в академгрупах” (Інформували В. Беляєв, Д. Довбошинський, В. Любчик). Митець зазначив: “Студенти хворіють, але мають довідки. Я цікавлюсь їх поведінкою в гуртожитку. На вечір 8 Березня не прийшло троє студентів, бо хворіли. На заняттях з композиції стараюсь відкрити їм образ радянської людини, щоб вони мали добру моральну поведінку. Цікавлюсь їх матеріальною стороною, домашнім положенням”. Митець заступався за студентів, “гучну групу” називав доброю і т. ін. Роботу в групі партбюро визнало доброю, але “рішенням партійного бюро” Д. Довбошинському запропонували посилити цю роботу. А. Ткаченко додав, що Д. Довбошинський старанно працює з II-м курсом, який і він знає добре, а студентам порадив більше читати й дорікнув, що “розводять” бруд в аудиторіях. “Саме Д. Довбошинський і К. Звіринський приносили заборонені владою книги, альбоми про мистецтво кінця XIX – початку XX століть”, – згадував А. Бокотей. Але про це донесли керівництву. “Взнав я і хто доніс. Він “сам” підійшов до мене на коридорі, обняв і поцілував, попросив прощення. Прізвища я не назву”. Цей момент нагадав відомий біблійний сюжет<sup>49</sup>.

На жаль, “кляузи” викладачів вишу мали місце і в подальшому. Зокрема, викладач Інституту В. Белов як читач газети “Труд” (26.11.1959 р.) так розповів редакції про звітно-виборні збори у ЛДПДМ: “Здивував працівників запропонований місцевкомом загальним зборам порядок денний із 16 питань. Слухали звіти: місцевкому, комітету ДОССАФ, правління каси взаємодопомоги, комітету Червоного Хреста, редакційної колегії інститутської стінгазети, ревізійної

комісії комітету ДОСААФ. Далі вибирали новий склад цих органів і делегатів на львівську обласну профспілкову конференцію. На це декан Інституту М. Курилич сказав: “Краще все махнути за раз, ніж збиратися ще декілька разів”. І махнули. Учасники “дебатів” засудили “неправильно складений” порядок денний, що призвів до формальної звітності і виборів кандидатів у місцевком; обговорили недоліки ідейно-виховної роботи (“ще погано турбуються про людей”) й те, що збори мали обговорити допомогу профспілкової організації колективу, і як “задовольняються” зростаючі культурно-побутові потреби колективу. Учасники “чекали відвертої розмови на насущні теми”, та керівники профспілки не створили відповідних умов для цього й, не врахували, що не всі присутні були членами згаданих організацій і не мали бути на них.

Редакція підсумувала текст: “Непросто такі події викликали у працівників Інституту образу і незадоволення висловлені В.Беловим у листі в редакцію”. Статтю супроводжувала карикатура: захоплений доповідач за трибуною стояв на драбині і “розривався” над височезним стосом документів, а за столом учасники зборів: один спав, інший позіхав (Рис. Ю. Іванова)<sup>50</sup>.

Зрозуміло, що публікація викликала черговий резонанс у колективі. Невдовзі відбулося засідання партійного бюро ЛДПДМ (Протокол № 8, від 6. 02. 1960), на якому секретар партбюро І. Михайловський зачитав і заяву В.Белова і статтю, зауваживши: “Редакція статті відповідає по духу об’ємному листу В.Белова, який правий, щодо проведення звітно-виборних зборів; більшу частину листа він присвятив старим, засудженим недолікам Інституту”. В. Белов виправдовувався, що хотів покращити загальний стан в Інституті, але: “Відколи Інститут очолив Г. Леонов єдиним шляхом це зробити бачив звернення у “вищестоящі органи”. У “дебатах” В. Белову нагадали, як ще недавно його назвали “адвокатом формалізму”<sup>51</sup>. Зрештою, у зв’язку з рішенням обкому профспілок відмінити звітно-виборні профсоюзні збори ЛДПДМ на підставі недоліків, вказаних у статті газети “Труд” партбюро постановило: 1) провести профсоюзні збори в Інституті; 2) комуністам взяти активну участь в їх проведенні; 3) націлити профспілкові збори на виправлення організаційних порушень, допущених при проведенні звітно-виборних зборів; 4) звернули увагу М. Курличу на покращення підготовки їх проведення<sup>52</sup>.

Партбюро обговорювало неодноразово й інші компартійні ухвали й проекти. Зокрема, рішення з приводу постанови ЦК КПРС від 9 січня 1960 р. “Про завдання партійної пропаганди у сучасних умовах” розроблені І. Михайловським і І. Сухомліним, “Про постанову секретаріата ЦК КП України від 9 грудня 1959 р.” і постановою винесло їх в основу майбутніх рішень партзборів<sup>53</sup>.

Безперервне насадження комуністичної ідеології спонукало митців до її офіційного визнання і призвело до ефекту “подвійної психології”. Показово обговорювали в колективі: “Задачі парторганізації інституту у світлі вказівок керівників партії і уряду при відвідуванні виставки ХХХ-ліття МОССХа” на відкритих партзборах ЛДПДМ (Протокол № 1, від 16. 01. 63.)<sup>54</sup>, на яких

секретарі партійних організацій, зокрема, К. Юр'їна, дублювали власні виступи: “Ідейно-виховна робота має виховувати у студентів глибоке патріотичне почуття поваги до минулого російського реалістичного мистецтва в розумінні народних традицій, їх застосування в мистецтві”. Виступ викладача І. Гуторова відобразив ситуацію в Інституті: “Під виглядом формалізму просочується ворожа ідеологія. Ми послабили боротьбу з ним під виглядом пошуків нового в прикладному мистецтві. На виставці літніх робіт студентів, її обговоренні героєм дня став К. Маркович, який “ліво” виступив, чим зірвав аплодисменти. Викладачі ж відмовчалися. Вони пасивні, не проводять роз’яснювальну роботу. Потрібно наше мистецтво очистити від скверни і вести по єдиному вірному шляху – марксистсько-ленінській ідеології”. До дискусії долучився й викладач Н. Смирнов: “У випускника В. Патики, якого вже виключали з Інституту і знову прийняли, це вже старе явище. Абстракціонізм – продовження моди, його потрібно виганяти з мистецтва. Журнал “Прикладне мистецтво” розхвалив кераміку А. Сукарно, П. Пікассо, а вона формалістична”<sup>55</sup>. За прояви формалізму на кафедрі живопису черговий раз дорікали завідувачу Д. Довбошинському: “В інституті формалізм проявляється на кафедрі живопису, не на прикладних кафедрах”. У відповідь митець заперечив: “Є претензії до нашої кафедри, що ми мовчимо. Ми не зазналися. Ні. Ми прислуховуємося до критики і будемо все виправляти. Зрозуміло яка задача стоїть перед нами. Ми засуджуємо і боремося з формалізмом”<sup>56</sup>. Стандартними фразами Д. Довбошинський відбивався від дорікань, а сам знайомив студентів з творами імпресіоністів.

Відтак партзбори прийняли резолюцію, яка проголосила формалізм явищем не сумісним з розвитком радянського реалістичного мистецтва; засудила абстракціоністів і формалістів, що відірвалися від народу, не служать меті побудови комунізму в радянській країні, й постановили: 1) зобов’язати працівників інституту проводити систематичну пояснювальну роботу серед студентів про принципівість соціалістичного реалізму; 2) викладачам в навчальній роботі зі студентами всесторонньо вивчати ленінські положення про розвиток радянської соціалістичної культури, прекрасних традицій російського реалістичного мистецтва; 3) випустити спеціальну газету, присвячену цьому питанню; 4) створити майстерню для викладачів в інституті<sup>57</sup>.

Рівень політичної напруги в Інституті доповнив випадок, про який на засіданні партійного бюро розповіла викладач Н.Галкіна (Протокол № 2, від 1.02.1963 р.): “Студентка Іваненко назвала студента Д. Лазаряка “бандерою”, за що той вдарив її і студентку Уколову по обличчю. Вважаю винуватими обох: і Іваненко і Лазаряка, яких треба покарати в адміністративному порядку”<sup>58</sup>. Аналогічні інциденти обов’язково обговорювали і засуджували на засіданнях.

Очевидно, ставлення радянських чиновників до художників залишалося двояким. З одного боку їм надавали приміщення для створення Художнього фонду, виділяли майстерні й матеріальну допомогу, з іншого “ безперервно контролювали, періодично перевіряючи “на вірність”. Насамперед

адміністративним шляхом: відрядженнями, звітами, тематичними виставками влада заставляла місцевих художників виконувати “відчипні твори”. Були такі й в творчості Д. Довбошинського “Борці проти фашизму”, “В. І. Ленін у французьких рибалок”, але й вони не застрахували мистця від допитливості КДБ, де дізналися про родича у загонах лісових братів: “Відвідуючи установу КДБ (вул. Дзержинського), відповідав на питання..., пояснював, що коли брата вбили на Волині загони Ковпака, односельці просто привезли матері його тіло...”<sup>59</sup>. Виступав п. Данило і з відчипними фразами на партзборах Інституту, зокрема 15 грудня 1961 р. (Протокол № 10) під час обговорення “Підсумків роботи ХХІІ з’їзду КПРС і задачі парторганізації”: “На жодному з’їзді не ставили питання про декоративно-ужиткове мистецтво, аж на ХХІІ з’їзді. Радили дружно взятися за роботу, але як? Ми зі своєю матеріальною базою знаходимось нижче маленької артелі, тому не можемо підготувати повноцінного випускника. Ми повинні проводити пропаганду рішень ХХІІ з’їзду в місті мистецтвом”, й дорікнув викладачу П. Буряку: “Художник стоїть вище нехудожника, тому потрібно виховувати естетичні смаки радянських людей. Ми хочемо, щоб ви нічого не обіцяли, а хоч щось зробили”<sup>60</sup>.

На противагу радянській освітній програмі 1940–60-х рр. встановлювався творчий діалог між різними поколіннями львівських митців у помешканнях Р. та М. Сельських, де збиралися Р. Турин, О. Ліщинський, В. Манастирський, К. Звіринський, Д. Довбошинський, В. Патик, а в 60–70-их рр. і представники нових поколінь; майстерні І. Севери; квартирі Л. Левицького, де зустрічалися С. Караффа-Корбут, Т. Бриж, Є. Безніско, М. Яців, Я. Мотика; квартирах О. Кульчицької, К. Звіринського, який з січня 1959 р. зустрічався з учнями Б. Сойкою, А. Бокотеем, З. Флінтою, О. Міньком, Л. Медведем та іншими.

## **THE CREATIVE ADAPTATION PROBLEMS OF ARTISTS OF LVIV STATE INSTITUTE OF APPLIED AND DECORATIVE ARTS IN TOTALITARIAN CONDITIONS (1940s–1960s)**

**Olha IHNATENKO**

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies,  
National Academy of Sciences of Ukraine

The author revealed new information about the creative ways and adaptation tries of Lviv artists in the time of Communist totalitarian regime. The article includes facts taken from memoirs and Communist Party documents.

*Key words:* totalitarian regime, memoirs, Communist Party

---

<sup>1</sup> Литвин М. 1939. Західні землі України / Микола Литвин, Олександр Луцький, Кім Науменко. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. С. 133–139.

<sup>2</sup> Яців Р. Образотворче мистецтво 1944-1953 рр. / Роман Яців // Історія Львова. У трьох томах / [редкол. Я.Ісаєвич, М.Литвин, Ф.Стеблій]. – Львів: Центр Європи, 2007. Т. 3. С. 282.

- <sup>3</sup> Дашкевич Я. Український народ і комунізм. / Ярослав Дашкевич // Воля і Батьківщина. Львів, 1996. Ч. 1 (18). С. 11–13.
- <sup>4</sup> Чарновський О. Митці повоєнного Львова. / Олег Чарновський // Жовтень, 1956. С. 104–110.
- <sup>5</sup> Кривач Д. Іван Васильович Севера. Нарис про життя і творчість. К.: Держ. видав. образотвор. мистецтва і муз. л-ри УРСР, 1958. 26 с.; іл.
- <sup>6</sup> Горинь Б. У пошуках берега / Богдан Горинь. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. 199 с.
- <sup>7</sup> Овсійчук В. Данило Довбошинський. Каталог / Володимир Овсійчук. Л.: [б. в.], 2004. 35 с.
- <sup>8</sup> Яців Р. Скульптор Еммануїл Мисько: Світло долі: мистецькі дослідження [Текст] / Роман Яців; вступ. слово А. В. Чебикіна. К.: Криниця, 2009. 224 с.: порт., іл. (Серія "Бібліотека Шевченківського комітету").
- <sup>9</sup> Історія Львова. У трьох томах / [редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. Львів: Центр Європи, 2007. 575 с.
- <sup>10</sup> Гуторов І. Епізоди життя в утопії і обмані / Іван Гуторов. Львов: "Вільна Україна", 1998. С. 118–120.
- <sup>11</sup> Чалий М. Спогади про життя та перші роки роботи в ЛДПДМ / Микола Чалий. Львів, 1996. 65 с.
- <sup>12</sup> Бадяк В. Фундатори: Львівська національна академія мистецтв: 1946–1953 рр. / Володимир Бадяк. Львів: ЛНАМ, 2007. 187 с.
- <sup>13</sup> Культурне життя в Україні. Західні землі / [упор.: Т. Галайчак, О. Луцький, Ю. Сливка, Л. Батрак-Плодиста, Б. Микитів]. Львів: НАНУ, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. Т. 2. 918 с.
- <sup>14</sup> Ігнатенко О. Ідейно-виховна робота викладачів Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва в контексті педагогічної парадигми періоду тоталітаризму / Ольга Ігнатенко // Зб. наук. праць "Гілея: науковий вісник". / Гол. ред. В.М. Вашкевич. К.: ВІР УАН, 2012. Випуск 63 (№ 8). 730 с. С. 84"90
- <sup>15</sup> Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. Р. 1341. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 57.
- <sup>16</sup> Литвин М., Науменко К. Сталін і Західна Україна 1939–1941 рр. / Микола Литвин, Кім Науменко К.: ПП, 2010. С. 75.
- <sup>17</sup> Ігнатенко О. Володимир Овсійчук: "Рим і Флоренцію знаю не гірше, ніж Львів" / Ольга Ігнатенко // Високий замок. Леополіс. Додаток до газети. 20 серп. 2009. С. 5.
- <sup>18</sup> Дашкевич Я. Український народ і комунізм. / Ярослав Дашкевич // Воля і Батьківщина. Львів, 1996. С. 1113.
- <sup>19</sup> ДАЛО. Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 281. Арк. 117.
- <sup>20</sup> Литвин М. 1939. Західні землі України / Микола Литвин, Олександр Луцький, Кім Науменко. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. С. 139.
- <sup>21</sup> ДАЛО. Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 252. Арк. 91.
- <sup>22</sup> ДАЛО. Ф. Р-1341. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 1.
- <sup>23</sup> ДАЛО. Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 57. Арк. 84.
- <sup>24</sup> ДАЛО. Ф. Р. 1341. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1.
- <sup>25</sup> ДАЛО. Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 281. Арк. 150–151.
- <sup>26</sup> Дашкевич Я. Український народ і комунізм. / Ярослав Дашкевич // Воля і Батьківщина. Львів, 1996. С.13.
- <sup>27</sup> Мрака І. Поляки Львова у 1944–1945 роках (до питання про встановлення польсько-радянського кордону) // Львів: місто – суспільство – культура: Зб. наук. праць / За ред. О. Аркуші й М. Мудрого. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. Т. 8. Ч. 1: Влада і суспільство. [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск, 2012]. С. 468–473. 476 с.
- <sup>28</sup> Патер І. Львів радянський – перше повоєнне десятиріччя (1944•1953) / Іван Патер // Історія Львова. У трьох томах / [редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів: Центр Європи, 2007. – С. 252.

<sup>29</sup> *Кондратюк К.* Зміни етносоціального складу населення Львова (1944–2000) / Костянтин Кондратюк // Львів: місто – суспільство – культура: Зб. наук. праць / За ред. О. Аркуші й М. Мудрого. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007. Т. 6.: [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск, 2012]. С. 610.

<sup>30</sup> *Генега Р.* Викладачі та студенти Львова в перше повоєнне десятиліття / Роман Генега // Львів: місто – суспільство – культура: Зб. наук. праць / За ред. О. Аркуші й М. Мудрого. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007. Т. 6.: Львів – Краків: діалог міст в історичній ретроспективі. – [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск, 2007]. С. 596.

<sup>31</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 14–16.

<sup>32</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 38–39.

<sup>33</sup> ДАЛО. Ф. Р. 1341. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 67.

<sup>34</sup> ДАЛО. Ф. Р. 1341. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 67.

<sup>35</sup> ДАЛО. Ф. Р. 1341. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 67–68.

<sup>36</sup> ДАЛО. Ф. Р. 1341. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 68–69.

<sup>37</sup> *Голубець О.* Між свободою і тоталітаризмом: мистецьке середовище Львова другої половини ХХ століття / Орест Голубець. Львів: “Академічний експрес”, 2001. С. 58.

<sup>38</sup> ДАЛО. Ф. Р. 1838. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 20.

<sup>39</sup> *Шмагало Р.* Словник митців-педагогів України та з України у світі (1850–1950-і рр.) / Ростислав Шмагало. Львів: Українські Технології, 2002. С. 29-30.

<sup>40</sup> *Ігнатенко О.* Вплив мистецького середовища повоєнного Львова на формування сучасної творчості скульптора Івана Самотоса / Ольга Ігнатенко // Народознавчі зошити. № 4 (106), 2012. С. 710–711.

<sup>41</sup> ДАЛО. Ф. П. 1858. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 1–2.

<sup>42</sup> ДАЛО. Ф. П. 1858. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 6–9.

<sup>43</sup> ДАЛО. Ф. Р. 1341. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 8–9.

<sup>44</sup> ДАЛО. Ф. Р. 1341. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 17.

<sup>45</sup> *Ігнатенко О.* Ідейно-виховна робота викладачів Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва в контексті педагогічної парадигми періоду тоталітаризму / Ольга Ігнатенко // Гілея: науковий журнал: Зб. наук. праць. К., 2012. Вип. 63. С. 86.

<sup>46</sup> ДАЛО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 281. Арк. 120.

<sup>47</sup> Там само. Арк. 120.

<sup>48</sup> ДАЛО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 281. Арк. 121–123.

<sup>49</sup> *Ігнатенко О.* Художник на тлі тоталітарної доби: штрихи до творчого портрету Данила Довбошинського / Ольга Ігнатенко // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2011. С. 78.

<sup>50</sup> *Белов В.* Одним махом / Валерій Белов // Труд. 26. 11. 1959. С. 2.

<sup>51</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 5–7.

<sup>52</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. Спр. 43. Арк. 1.

<sup>53</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 2.

<sup>54</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 1.

<sup>55</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 2.

<sup>56</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 3–4.

<sup>57</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 5.

<sup>58</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 2.

<sup>59</sup> *Ігнатенко О.* Художник на тлі тоталітарної доби: штрихи до творчого портрету Данила Довбошинського // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2011. С. 79.

<sup>60</sup> ДАЛО. Ф. П. 1838. Оп. 1. Спр. 44. Арк. 85.